

z wiadomością starszych, a starali się o to, iakoby co naprędzej Pana do nas szczęśliwie przyprowadzili. Będą też mieli ci posłowie naszy, zwłaszcza iego mość ksiądz biskup poznański, a pan międzyrzecki, komorniki gotowe i pośpieszne ludzie, dla oznajmienia potrzeb i wszelakich przypadków znacznych tu do Korony, ieśliby się iakie przytrafiły, o których mają dawać znać naprzód do iego mości księdza arcybiskupa gnieźnieńskiego, iako **ad primate[m] Regni**. Do którego dla rady i ratunku każdej potrzeby przydawamy z Małej Polski ich mości pana wojewodę krakowskiego, pana wojewodę sandomierskiego; z Wielkiej Polski ich mości księdza biskupa kujawskiego, pana wojewodę łęczyckiego, pana wojewodę brzeskiego; a z strony Wielkiego Księstwa Litewskiego ich mości pana wojewodę wileńskiego, pana starostę żmudzkiego i pana trockiego. Do których iago mość ksiądz arcybiskup ma oznajmiać tak poselstwa z cudzych ziem iako wszelakie inne przypadki, ktoreby na Koronę przyść miały, porozumiawszy się z drugimi pany około siebie bliskimi, a oni naidą obyczaj, iakoby swe sentencyje i rady z jego mością księdzem arcybiskupem mieli znaszać, a wszytkiemu radę i ratunek dać, bądź też sami przez się, bądź przez sekretarze swe. Na przywitanie zaś i przyięcie Króla lego Miłości tu na granicach we Gdańsku naznaczyliśmy ich mości księdza biskupa kujawskiego, pana wojewodę łęczyckiego, pana wojewodę brzeskiego, pana wojewodę inowrocławskiego, pana wojewodę rawskiego i pany wojewody pruskie, a przy tych pana gdańskiego. A iż przed koronacją ma być w Krakowie pogrzeb ciała Króla lego Miłości Pana naszego zmarłego, tedyśmy też dla uczciwości prowadzenia iego na ten pogrzeb naznaczyli ich mości księdza biskupa płockiego i łuckiego, pany wojewody smoleńskiego, brzeskiego, podlaskiego i pana trockiego, a dwór przy tym ma prowadzić Królownę lej Miłość. Zaś mają prowadzić stąd ku pogrzebu iego mość ksiądz biskup chełmski, pan wojewoda kaliski, pan czerski, na co ich moście każdy wedle tego postanowienia i oznaczenia ku swemu czasu będzie się powinien gotować i temu dosyć uczynić bez wszelakiej odmowy i odwłoki. Dla którego ważności pieczęci swe do tego listu kazaliśmy przycisnąć.

Dan w Warszawie na wałnym sejmie koronnym dnia dwudziestego Maia roku Pańskiego tysięcznego pięćsetnego siedmdziesiątego trzeciego.

VII. ARTYKUŁY HENRYKOWSKIE [17 MAJA 1573 R.]

Rady koronne, rycerstwo i stany wszelakie Korony Polski i litewskiego narodu, także wszytkich innych państw do Korony należących, to sobie u nas warowali, a my ustawiamy i za prawo wiecznie mieć chcemy^a.

[1.]^b Iż za żywota Naszego My i potomkowie Nasi Królowie Polscy i ciż Wielkie Książęta Litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, żmodzkie, kijewskie, wołyńskie, podlaskie, i[n]fląckie i innych państw, nie mamy mianować ani obierać, ani obierania iakiego składać żadnym sposobem, ani kształtem wymyślonym króla na państwo sukcesora Naszego sadzać. A to dlatego, aby zawżdy wiecznymi czasy po ześciu Naszym i potomkow Naszych wolne obieranie króla zostawało wszem stanom koronnym. Dlatego i tytułu **heredis** używać nie mamy, ani potomkowie Nasi Królowie Polscy.

[2.] A iż w ty zacny Koronie narodu polskiego i litewskiego, ruskiego i inflanckiego i in nych iest niemala **dissidentis in religione**, przestrzegając na potym iakich sedycej i tumultów z ty przyczyny rozerwania albo niezgody w religii, warowali to sobie niektórzy obywatele koronni konfederacją osobliwą, że w ty mierze in **causa religionis** mają w pokoju być zachowani. Którą My im obiecuiemy w cale trzymać czasy wiecznymi.

[3.] A w sprawach koronnych, które się dotykać będą osoby Naszy i dostojęństwa Naszego, poselstw do cudzych krajów wysyłania i cudzych także poselstw słuchania i odprawowania, wojsk iakich albo żołnierzow zbierania, albo przymowania My i potomkowie Nasi nic zaczy-

^a A. Przyboś i R. Żeleński (*Diariusz poselstwa polskiego do Francji, s. 176-181*) zamieścili w przypisach tekstowych wszystkie odmianki występujące w MK, t. 112, k. 12a i nn. Uwzględniamy tu ważniejsze z nich.

^b Numeracja przepisów dodana została przez wydawców.

nać i czynić nie mamy bez rady rad koronnych obojga narodu, spraw sejmowi należących ni w czym nie wzruszając. A wszakoż te poselstwa, które by się Rzeczypospolitej nie dotykały a mogły być wedle czasów i potrzeb ich odprowadzane, tedy te mamy i będziemy mogli zawsze odprowadzać za wiadomością panów rad koronnych obojga narodu, którzy przy nas mieszkać będą.

[4.] O wojnie albo o ruszeniu pospolitym nic zaczynać nie mamy mimo pozwolenie sejmowe wszech stanów, ani za granice koronne obojga narodu rycerstwa koronnego wojennym obyczajem wywodzić żadnym sposobem ani prośbą Naszą królewską, ani płaceniem pięci grzywien super hastam, My i potomkowie Nasi Królowie Polscy nie mamy i słowem Naszym królewskim przyrzekamy. Wszakże ieślibyśmy za uchwałą sejmową ruszenie pospolite uczynieli, iednak nie dłuży mamy dźierżać poddanych Naszych^c na miejscu, tam kędy im wiciami ostatecznymi, to jest listy wojennymi czas i miejsce oznaczemy, iedno dwie niedzieli. A jeśli-byśmy za pozwoleniem wszech stanów za granice poddane swe wywieść chcieli, a oni Nam tego dobrowolnie pozwolili, tedy na każdego z osobna jezdnego żadnej osoby nie wyjmując, także szlachcica pieszego wojnę służyć powinnego, powinniśmy mu dać, niż się z granice ruszemy, po pięci grzywien. A nie mamy ich dłużej trzymać na żołdzie tych pięci grzywien, jedno ćwierć roku, rozdziału żadnego na części wojsk tak wielkiego iako małego między niemi nie czyniąc. A ieślibyśmy ich do dwu niedziel nie ruszeli za granice, tedy przy Nas dłużej trwać nie będą powinni. A czasu wojny powinni będiem potrzeby wszystkie kosztem swym odprowadzać iako działa, prochy, puszkarze, draby i straż wszelaką.

[5.] Granice koronne obojga narodu i wszech państw do Korony należących od wtargnienia nieprzyjaciela wszelakiego obroną opatrować nakładem Naszym mamy i powinni będiemy i potomkowie Nasi, ostawując kwartę w mocy wedle statutu polskiego.

[6.] Często się też to przytrafić może, iż między tak wiele senatorów *sententiae*, zdania i rozumienia być mogą różne a nie na wszem zawżdy zgodne w sprawach wszelakich, przeto My i potomkowie Nasi władzą swą nie konkludować nie mamy, ale się co najpilni starać, abyśmy wszystkie do jednej sentencji przywieść mogli, uważając wszystkie wywody ich, które by się z prawem, wolnościami pospolitymi i z większym pożytkiem Rzeczypospolitej pokazywały, a które by wolnościom, prawom i swobodom wszystkim państwom nadanym przeciwne nie były. A jeśli-byśmy ich do jednej a zgodnej sentencji przywieść nie mogli, tedy przy tych konkluzjach Nasza ostawać ma, którzy by się najbliżej ku wolnościom, prawom, zwyczajom wedle praw każdy ziemie i dobremu Rzeczypospolitej skłaniali. Okrom spraw sejmowych, które się zwykłym obyczajem z wiadomością i przyzwoleniem wszech stanów odprowadzać mają.

[7.] Gdyż to rzecz jest pewna i doświadczona, iż sama iedna osoba królewska w tak wielkich państwach Królestwa tego wszystkim sprawom zdołać nie może, za czym by w nierząd i w niebezpieczeństwo Korona wpaść mogła, przeto ustawiamy i za wieczne prawo mieć chcemy, aby każdego sejmu walnego naznaczeni i mianowani byli z rad koronnych osob 16 tak z Polski, iako i z Litwy i z innych państw do Korony należących z wiadomością wszech stanów ku innym urzędnikom koronnym polskim i litewskim, którzy by ustawicznie przy Nas byli, przestrzegając osoby dostojęstwa Naszego i wolności pospolity, przez których rady i wiadomości nic My i potomkowie Nasi czynić nie mamy ani będiemy mogli czynić w sprawach potocznych (nie ruszając sejmowych). A ci panowie będą winni przestrzegać, aby we wszystkich sprawach nic się nie działo **contra dignitatem Nostram** i przeciwko prawu pospolitemu, z czego potym będą powinni respondować na sejmie walnym blisko przysłym. A wszakże każdemu z panów rad senatorów przyjechać do Nas, iliekoć który raczy^d i obecnie mieszkać wolno ma być i do tej sprawy i do każdy inny iako i rady przypuszczeni o wszystkim radzić i wiedzieć powinni będą. Także ci deputaci nic przed żadnym z nich mieć nie będą więcej okrom tego, że iuż oni do czasu swego obecnie powinni będą mieszkać przy Nas nie zaniechując obyczaju starego opisowania listy Naszymi **ad consiliarios absentes**, gdy się co takiego trafi.

[8.] Naznaczenie tych senatorów na sejmie ma być zaraz osob 16, na każde półroka osob cztery, ieden z biskupów, ieden z wojewod, a dwa z kasztelanów, a mają iść kolegią, iako

^c MK do daje tu: nie mamy. ^d MK: rzeczy.

w rządzie siedzą. A ieśliby który w swej kolegiiję zostać nie chciał albo **per aliquod legale impedimentum** nie mógł, aby się zaraz tamże na sejmie opowiedział, a insi **ex ordine** na iego miejsce **necessario**znaczony był. A ci mają mieć opatrzenie z skarbu Naszego i potomków Naszych, biskupi z ruskich krajów i insi z świeckiego stanu senatorowie każdy na swe półroka po pięćset złotych. A panowie duchowni krajów polskich tego nie potrzebują, gdyż są dobrze opatrzeni.

[9.] Sejm walny koronny we dwie lecie nadali ma być składan. A gdzieby tego pilna a gwałtowna potrzeba Rzeczypospolitej była, tedy za radą panów rad obojogo państwa, iako czas i potrzeba Rzeczypospolitej przynosić będzie, powinni go składać będziemy, a dłużej go trzymać⁶ nie mamy, nadali do sześci niedziel. A przed takowymi sejmy w Polszcę wedle zwyczajów ich, a w Litwie wedle statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego sejmiki powiatowe być mają, iako w Kole i w Korczynie sejmik główny bywa, także w Litwie w Wołkowysku główny sejmik być ma. Na które sejmiki przez posły swe potrzeby przypadłe zwykłym obyczajem oznajmiać mają.

[10.] Obiecujemy słowem Naszym Kroliewskim, iż My i potomkowie Nasi sygnetu żadnego używać nie mamy ani pieczęci osobny w sprawach Rzeczypospolitej należących, tam **intra quam extra Regnum**, iedno koronnych pieczęci, które przy kanclierzach i podkanclierzach są tak polskich, iako i litewskich.

[11.] Urzędy koronne obojogo narodu w cale zachowane być mają, także i dworskich urzędów umniejszać i zatłumić nie mamy, ale owszem ludziom statecznym, godnym i zasłużonym obojogo narodu, a nie obcym, gdybykolwiek wakowały, powinni będziemy dawać.

[12.] Aby wątpliwość żadna około grontów szlacheckich nie była, wolne zawždy ze wszemi pożytkami, które by się kolwiek na ich groncie pokazywały, też i kruszce wszelakie i okna solne, zostawać mają. A My i potomkowie Nasi przekazywać^f im nie mamy używania wolnego wiecznymi czasy.

[13.] Także obiecujemy, iż wykładów nie przypuścimy ani wywodów żadnych z prawa obcego, aby daniny z przodków Naszych dóbr prawem dziedzicznym nadanych miały być za lenna poczytane, tylko na których by stało mianowicie, że są nadane **iure feudali**.

[14.] Starostowie pograniczni i sadowni ^gzamkowi miast^g głównych, także i miasta główne, które Starost nie mają, przysięgać Krolowi i Królestwu mają, iż **tempore interregni** zamkow i miast spuszczać nie mają ku szkodzie Rzeczypospolitej nikomu inszemu iedno Krolowi wolnie za zezwoleniem wszech obranemu i koronowanemu, pod utraceniem poczciwości, gardła i majątności.

[15.] Korona Królestwa Polskiego ma być w skarbie koronnym w Krakowie chowana przez pana podskarbiego koronnego za pieczęciami i kluczami senatorów tych: kasztelana krakowskiego, wojewody krakowskiego, poznańskiego, wilneńskiego, sandomirskiego, kaliskiego i trockiego, którzy otwierać nie mają, iedno za zezwoleniem spoinie wszech rad koronnych i stanów. A wszakoż niebytność ktorego z nich prze choroby albo inne **legale impedimentum** przekazać nie ma spólnego zwolienia. Owszem absens za obwieszczeniem inszych senatorów powinien tamże klucz swój do innych koleg przysłać. A ieśliby śmierć zaszła, tedy inni **collegae praesentes** moc mają zamek iego otworzyć i pieczęć odedrzeć.

[16.] Sprawiedliwość pospolitą sądową niektóre kraje Korony Polski sobie zwolięły zajmując iąz osoby kroliewski. Czego My im^h dozwalały i hamować nie mamy z tym dokładem, że i innym, którzy by chcieli także u siebie postanowić, wolno być ma zawždy a poprawa iej ma być wolna za spólnych ich zezwoleniem, a ieśliby się im zdało zasię ią na Osobę Naszę Królewską włożyć, tedy ią powinni będziemy na się przyiąć, My i potomkowie Nasi. Także też panowie rady, wszystkie stany Wielkiego Księstwa Litewskiego i ziem wołyńskich, kijowskich, bractawskich, które się prawem litewskim sądzą, tę tymże sposobem postanowili, iż do sejmu przyszłego na koronacyją Naszą złożonego praw swoich poprawić i obyczaj sprawiedliwości między sobą postanowić mają. A iako oni między sobą postanowią i na co się więtsza część tych, którzy się prawem pospolitym sądzą zgodzą, to My wszystko przy koronacyjej Naszy

^e MK: dzierżyć. ^f To jest: zakazywać. ^{g-g} MK: zamków i miast. ^h MK dodaje: nie.

poprzysiąc powinni będziemy i na potym także praw swych i sądów poprawować im zawždy wolno będzie.

[17.] Osobliwie to waruiemy, iż podatków ani poborów żadnych na imionach Naszych królewskich i rad duchownych, także celnych na miastach Naszych w Polszczę i w Litwie i we wszystkich ziemiach do Korony należących składać i postanawiać nie mamy bez zezwolenia wszech stanów na sejmie walnym, ani też **monopolia** rzeczy tych, które z państw koronnych tak polskich iako i litewskich pochodzą ustawiać dopuszcząć nie mamy.

[18.] A iż na małżeństwie Naszym wielie Rzeczypospolitej Naszej należy, tedy obiecuiemy i przyrzekamy za się i za potomki Nasze Króle Polskie nigdy nie stanowić, ani przed się brać około małżeństw Naszych mimo wiadomości i przyzwolenie rad koronnych obojgo narodu, a okrom takowych przyczyn, które pismem i słowem Bożym są wyrażone, żadnych okazyj do niemieszkania powinnego w małżeństwie albo do rozvodu szukać sobie nie będziemy.

[19.] Kondycyje wszystkie przez posły Króla lego Miłości Francuskiego, Brata Naszego i imieniem Naszym podane i umocnione wypełnić we wszystkim powinni będziemy i słowem Naszym przyrzekamy.

[20.] To wszystko i coby iednokolwiek ieszcze wolności praw swych stany koronne obojgo narodu Nam przy koronacyjej podały, przyjmujemy i przyiąć mamy, poprzysiąc, utwierdzić i na potomne czasy mocno chować, trzymać, wypełnić powinni iesteśmy i obiecuiemy pod wiarą i przysięgą Naszą i słowem Naszym przyrzekamy, utwierdzamy, umacniamy na wieczne czasy.

[21.] A ieślibyśmy (czego Boże uchwaj) co przeciw prawom, wolnościom, artykułom, kondycyjom wykroczyli albo czego nie wypełnili, tedy obywatele koronni obojgo narodu od posłuszeństwa i wiary Nam powinny wolne czyniemy.

[22.] Stanowiono i pisano to wszystko przez rady koronne obojgo narodu, rycerstwo i stany wszech państw do Korony należących na sejmie pospolitym **electionis**ⁱ pod Warszawą przy wsi Kamieniu dnia 17 maia roku Bożego 1573.

VIII. IURAMENTUM REGIS POLONIAE ELECTI

Iurat tali modo Serenissimus Rex Noster Electus^a.

Henricus Dei gratia Electus Rex Poloniae,

Forma iuramenti Serenissimi Principis Henr ici, novi Electi Regis Poloniae^b

Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kijoviae, Volhyniae, Podlachiae, Livoniaeque etc. Dux Andium, Borboniorum, Alvernorum, comes Marchiae, Foresti, Quercii, Rovergii, Montisforti, significamus hisce literis Nostris, quorum interest universis, quod missis oratoribus ab ordinibus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithvaniae, qui Nos ad Regnum ipsorum regendum et administrandum, ex decreto electionis liberae statuum ac ordinum qui Nos in Regem suum assumpserunt, invitarent, in magna frequentia hominum, Parisiis, in Templo Divae Mariae Virginis, die decima Septembris anni proxime praeteriti [70 IX 1573], verbis conceptis

ⁱ *Zamiast: electionis w MK: tamże.*

^a *Tekst z edycji A. Przybosia i R. Żeleńskiego (Diariusz poselstwa polskiego do Francji) s. 167–168.*

^b *Tekst z VL, t. II, s. 862–864.*